

The Effects of Spirituality Group Therapy on Depression, Anxiety, and Stress in Patients with Hepatitis B

Oraki M¹, Ramezani Shirin M², *Mehraban Sh³

Author Address

1. Associative Professor, Payame Noor university of Tehran, Tehran, Iran;
  2. PhD Student of Psychology of Health, Payame Noor University Dubai International Center, Dubai, United Arab Emirates;
  3. PhD Student in Rehabilitation Counseling, University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences, Tehran, Iran.
- *Corresponding Author E-mail: sf.mehraban@yahoo.com

Received: 2019 March 4; Accepted: 2019 April 22

Abstract

Background & Objectives: Symptoms of Hepatitis B disease could lead to various mental conditions, such as depression, anxiety, reduced general adaptability of the individual in multiple emotional, occupational, social, and health aspects. Ultimately, this issue could lead to a reduction in life expectancy and mental health in this group. Therefore, the present study aimed to investigate the effects of spirituality group's therapy on depression, stress, and anxiety in patients with hepatitis B.

Methods: This was a quasi-experimental study with a pretest-posttest and a control group design. The study sample consisted of 30 patients with hepatitis B, who were selected among all the patients who referred to Clinics in Hamadan City, Iran, in 2018. The inclusion criteria included the age range of 20–50 years, more than one year past since receiving the diagnosis, providing a consent form for participating in the treatment, the absence of acute psychological disorders, and the lack of receiving other counseling services. To measure the dependent variable, the Depression, Anxiety, and Stress Scale–21 item (DASS) by Levi Bond & Levi Bond (1995) was applied. This scale has three components and 21 subscales; each part contains 7 subscales. After conducting the interviews and completing the DASS–21 questionnaire, using random sampling (n=15 per group), the study subjects were selected and randomly divided into two experimental groups and one control group. Frankel's therapeutic spirituality model was used for the intervention program. After completing 10 sessions of spirituality group therapy (90-minute sessions a week for two months), the posttest was performed in all groups.

Results: The obtained data were analyzed by SPSS using Multivariate Analysis of Covariance (MANCOVA). Before implementing the MANCOVA, the Kolmogorov–Smirnov test was used to establish the normal distribution of the scores of the control and experimental groups in the research variables. The relevant result was not significant; therefore, the assumption of the normal distribution of the scores was. The achieved results indicated that spirituality group therapy positively affected depression, stress, and anxiety symptoms in the studied patients with hepatitis B ($p < 0.001$).

Conclusion: The current study results indicated that spirituality group therapy was effective in reducing depression, stress, and anxiety in patients with hepatitis B. Therefore, spirituality therapy could be used as a method for the growth and improvement of patients with hepatitis B.

Keywords: Hepatitis, Spirituality, Depression, Anxiety, Stress.

اثر بخشی معنادرمانی گروهی بر افسردگی، اضطراب و استرس بیماران مبتلا به هیپاتیت B

محمد اورکی^۱، مرضیه رمضانی شیرین^۲، *شفیق مهربان^۳

توضیحات نویسندگان

۱. دانشیار، گروه روان‌شناسی دانشگاه پیام نور، ایران؛
 ۲. دانشجوی دکتری روان‌شناسی سلامت، دانشگاه پیام‌نور، مرکز بین‌المللی دبي، امارات؛
 ۳. دانشجوی دکتری مشاوره توان‌بخشی، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی تهران، ایران.
 * رایانامه نویسنده مسئول: sf.mehraban@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳ اسفند ۱۳۹۷؛ تاریخ پذیرش: ۲ اردیبهشت ۱۳۹۸

چکیده

زمینه و هدف: بیماری هیپاتیت B مشکلات روان‌شناختی زیادی را برای افراد مبتلا به وجود می‌آورد. هدف این پژوهش بررسی اثر بخشی معنادرمانی گروهی بر افسردگی، اضطراب و استرس بیماران مبتلا به هیپاتیت B بود.

روش بررسی: این مطالعه به صورت نیمه‌آزمایشی همراه با پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه گواه بود. نمونه آماری پژوهش، شامل ۳۰ بیمار مبتلا به هیپاتیت B بود که از میان تمامی بیمارانی که در سال ۱۳۹۷ به کلینیک‌های تخصصی شهر همدان مراجعه کرده بودند، انتخاب شدند. پس از مصاحبه و تکمیل مقیاس ۲۱ سؤالی افسردگی، اضطراب و استرس (DASS-21) (لوی‌باند و لوی‌باند، ۱۹۹۵)، با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده ۱۵ نفر برای هر گروه انتخاب شده و به صورت تصادفی در دو گروه آزمایشی و گواه قرار گرفتند. بعد از اتمام دوره ۱۰ جلسه‌ای معنادرمانی گروهی (هفته‌ای یک جلسه گروهی ۹۰ دقیقه‌ای به مدت سه ماه) مجدداً پس‌آزمون در هر دو گروه اجرا شد. داده‌ها با استفاده از آزمون آماری تحلیل کواریانس چندمتغیره در نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل شدند.

یافته‌ها: نتایج نشان داد که معنادرمانی گروهی در کاهش علائم افسردگی ($p < 0/001$)، اضطراب ($p < 0/001$) و استرس ($p < 0/001$) بیماران مبتلا به هیپاتیت B تأثیر داشته است.

نتیجه‌گیری: نتایج این پژوهش حاکی از کارآمدی معنادرمانی گروهی بر کاهش افسردگی، اضطراب و استرس بیماران مبتلا به هیپاتیت B است؛ بنابراین از معنویت‌درمانی می‌توان به‌عنوان روشی برای رشد و بهبود بیماران مبتلا به هیپاتیت بهره برد.

کلیدواژه‌ها: هیپاتیت، معنادرمانی، افسردگی، اضطراب، استرس.

هیپاتیت‌های ویروسی یکی از پنج عامل عفونی مرگ زودرس بشر در سطح جهان هستند و هر سال حداقل یک میلیون نفر از جمعیت جهان در اثر هیپاتیت‌های ویروسی جان خود را از دست می‌دهند. ویروس هیپاتیت B عامل مهم ایجاد بیماری‌های کبدی، از جمله سرطان کبد در انسان است (۱). تعداد حاملان این ویروس در ایران، به‌طور متوسط، حدود ۰/۳ است (۲). بیماران که مبتلا به ویروس هیپاتیت هستند، با انواعی از معضلات عاطفی روبه‌رو می‌شوند. جدا از علائم بیماری هیپاتیت که شامل آسیت (جمع شدن مایع در شکم)، کوفتگی و احتمال خون‌ریزی، دردهای استخوانی، واریس به‌خصوص در معده و مری، مدفوع چرب، یرقان و نشانگان اختلال شناخت یا همان انسفالوپاتی هیپاتیک است. خود این علائم می‌تواند باعث ایجاد ضعف‌های مختلف روانی، از جمله افسردگی، اضطراب، کاهش سازگاری عمومی فرد در زمینه‌های مختلف عاطفی، شغلی، اجتماعی، بهداشتی شود که در نهایت به کاهش امید به زندگی و سلامت روان نیز منجر خواهد شد (۳).

افسردگی، ناشی از تحریف‌های شناختی است. افراد مبتلا از مشکلات جزئی در زندگی روزمره به‌راحتی ناراحت می‌شوند، مشکلات و رخدادها را بزرگ جلوه می‌دهند و دربارهٔ پیامد آن بیش از حد نگران می‌شوند. آنچه بسیار زیان‌بار است، اطمینان‌نداشتن فرد به توانایی خودش در کنترل احساسات، واکنش‌ها و ادارهٔ تکالیف زندگی به‌نحو شایسته است (۴). یکی دیگر از خصوصیات روان‌شناختی که می‌تواند تحت‌تأثیر موقعیت و مشکلات مربوط به بیماری رخ دهد، استرس است. حاکمیت استرس بر پیکرهٔ شخصیت آدمی آرامش روانی انسان را مختل می‌کند، قدرت هوشمندی، خلاقیت و ابتکار را به‌حداقل می‌رساند و تولید فکر و فرآورده‌های علمی - حرفه‌ای را کاهش می‌دهد (۵). به نظر می‌رسد مداخلات دارویی، به‌تنهایی و به‌دور از مداخلات روان‌شناختی، توفیق چندانی نداشته‌اند.

در تلاش برای شناسایی عوامل ارتقای سلامت روان، برخی محققان نیز به بررسی و مطالعهٔ دین‌داری روی آورده‌اند. مطالعات معنوی در روان‌شناسی در سطح موضوعی جدی و اساسی است و توجه به آن در بسیاری از کشورها در حال افزایش است (۶). معنادرمانی^۱ که به‌وسیلهٔ پاره‌ای از نویسندگان مکتب سوم روان‌درمانی وین نیز خوانده شده است، بر معنی هستی انسان و جست‌وجوی او برای رسیدن به این معنی تأکید دارد. بنا بر اصول معنادرمانی، تلاش برای یافتن معنی در زندگی اساسی‌ترین نیروی محرکهٔ هر فرد در دوران زندگی اوست. معنا درمانی با در نظر گرفتن گذرایی هستی و وجود انسانی، به‌جای بدبینی و انزوا، انسان را به تلاش و فعالیت و می‌دارد تا در میان دردها و رنج‌ها، معنایی برای زندگی خود بیابد (۷). مداخلات معنوی یا روان‌درمانی‌های مبتنی بر مذهب و معنویت، نسبت به درمان‌های غیرمعنوی، در کاهش افسردگی مؤثرترند. معنادرمانی می‌تواند در درمان بی‌خوابی، اضطراب، تنیدگی و افسردگی به‌کار رود (۸). بررسی متون پژوهش نشان می‌دهد که به‌کارگیری روش‌های معنادرمانی

افسردگی را کاهش می‌دهد و نیز سبب بهبود سلامت روان می‌شود. پژوهش افخم رضایی و همکاران تحت‌عنوان بررسی تأثیر معنادرمانی گروهی در ارتقای سلامت ۲۴ نفر از زنان ساکن منطقهٔ ۲۲ تهران نشان داده که معنادرمانی در سلامت عمومی، کاهش افسردگی و اضطراب زنان مؤثر است (۹). نتایج پژوهش پارپایی و کاکابرابی نشان داد که معنویت‌درمانی در کاهش اضطراب، افسردگی، استرس و پریشانی زنان سالمند دارای سندرم آشیانهٔ خالی اثربخش است (۱۰). در تحقیقی، حدادی کوهسار و همکاران مداخلات مبتنی بر معنویت را در درمان بیماران مبتلا به اختلال اضطرابی اثربخش گزارش کردند. این پژوهش نشان داد که این مداخله باعث کاهش نگرانی، استرس، نشانه‌های افسردگی و اضطراب بیماران مبتلا به درد مزمن شده است (۱۱). دادخواه و همکاران پژوهشی با هدف اثربخشی معنادرمانی گروهی به‌عنوان روش توان‌بخشی کاهش افسردگی زنان سالمند انجام دادند؛ نتایج نشان از اثربخش بودن معنادرمانی گروهی بود (۱۲). وارتینگتون^۲ و همکاران با انجام فراتحلیلی از ۴۶ مداخلهٔ معنویت‌محور به این نتیجه رسیدند که درمان‌های معنوی با افراد مذهبی و معنوی خیلی بیشتر از درمان‌های مبتنی بر روان‌درمانگری مؤثر بودند. زمانی که این درمان‌ها با درمان‌های غیرمعنوی مقایسه شدند، نشان دادند که درمان‌های معنوی دو برابر دیگر درمان‌ها اثربخش بودند (۱۳).

کمبود پژوهش‌های مرتبط با این نوع مداخله بر روی مبتلایان به هیپاتیت درخور توجه است؛ بنابراین، تحقیق حاضر بر آن بود تا با توجه به این نوع کمبود علمی، با غنابخشیدن بر پژوهش‌های پیشین و به‌کار بستن رویکردهای معنوی برای بیماران جمعیت‌های خاص، به بررسی اثربخشی معنادرمانی بر افسردگی، اضطراب و استرس بیماران مبتلا به هیپاتیت B شهر همدان بپردازد.

۲ روش بررسی

پژوهش حاضر با روش نیمه‌آزمایشی و به‌صورت پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه گواه و گمارش تصادفی انجام شد. جامعهٔ آماری این مطالعه افراد مبتلا به بیماری هیپاتیت B مراجعه‌کننده به کلینیک‌های تخصصی شهر همدان در سال ۱۳۹۷ بودند که برای شرکت در پژوهش رضایت داشتند. نمونه‌گیری به‌صورت در دسترس انجام شد. از بین آن‌ها تعداد ۳۰ نفر به‌صورت تخصیص تصادفی در دو گروه مداخله (۱۵ نفر) و گواه (۱۵ نفر) گمارش شدند. گروه‌ها بر اساس تعداد سنوات بیماری و متغیرهای جمعیت‌شناختی همگن شدند. برای انجام تحقیق ابتدا ملاحظات اخلاقی، از جمله رضایت بیماران، انجام مداخله پس از اتمام تحقیق برای لیست انتظار و محرمانه‌بودن اطلاعات در نظر گرفته شد. معیارهای ورود به پژوهش شامل دامنهٔ سنی ۲۰-۵۰، سابقهٔ بیش از یک سال تشخیص، تکمیل فرم رضایت‌نامهٔ درمان، نداشتن اختلالات حاد روان‌شناختی و دریافت‌نکردن خدمات مشاوره در خارج از جلسه‌های درمان بود.

مقیاس افسردگی، اضطراب و استرس^۳؛ این مقیاس توسط لوی‌باند و لوی‌باند^۴ در سال ۱۹۹۵ ساخته شده است که دارای سه مؤلفهٔ

3. Depression Anxiety Stress Scales

4. Lovibond & Lovibond

1. Logo therapy

2. Worthington

افسردگی، اضطراب و استرس و ۲۱ ماده است و هر مؤلفه شامل ۷ ماده می‌شود. آزمودنی‌ها هرکدام از این ماده‌ها را در یک مقیاس ۴ درجه‌ای لیکرت از صفر (اصلاً درباره من صدق نمی‌کند) تا ۳ (کاملاً درباره من صدق می‌کند) پاسخ دادند. ضریب آلفای کرونباخ برای هر یک از مؤلفه‌های افسردگی، اضطراب و استرس به ترتیب ۰/۹۱، ۰/۸۱ و ۰/۸۹ است (۱۴). در ایران روایی و اعتبار این مقیاس توسط صاحبی و همکاران بررسی شد و اعتبار بازآزمایی برای مقیاس افسردگی، اضطراب و استرس به ترتیب ۰/۸۰، ۰/۷۶ و ۰/۷۷ و ضریب آلفای کرونباخ برای مقیاس افسردگی، اضطراب و استرس

به ترتیب ۰/۸۱، ۰/۷۴ و ۰/۷۸ گزارش شده است (۱۵). در این پژوهش ضریب آلفای کرونباخ برای مقیاس افسردگی، اضطراب و استرس، ۰/۸۲، ۰/۷۹ و ۰/۷۶ بود. برنامه مداخله‌ای معنادرمانی: برنامه مداخله‌ای پژوهش به صورت یک کارگاه آموزشی ۱۰ جلسه‌ای که مدت زمان هر جلسه ۹۰ دقیقه بود، اجرا شد. این کارگاه در مجموع دو ماه به طول انجامید و با استفاده از الگوی معنادرمانی فرانکل^۱ (۱۶) به شکل گروهی آموزش داده شد. محتوای جلسات در جدول ۱ بیان شده است.

جدول ۱. برنامه مداخله‌ای معنادرمانی

جلسات	اهداف
۱	آشنایی درمانگر و اعضای گروه با یکدیگر، بیان قوانین و انتظارات، توضیح درباره بیماری هپاتیت، توضیح مختصر از رویکرد معنادرمانی فرانکل و شرح مفهوم معنا در زندگی؛
۲	بحث درباره بیماری هپاتیت، بررسی احساسات و نگرش‌های اعضا گروه به این بیماری و اثرات آن بر زندگی فردی و میان فردی آن‌ها؛
۳	مفهوم‌سازی معنا و معنایی و بیان تجربیات، توضیح به بیماران برای معنایی بر اساس تاریخ زندگی‌شان، بیان نقش و جایگاه آزادی و انتخاب فردی در چارچوب مسئولیت‌پذیری؛
۴	بحث و تبادل نظر با اعضا برای تغییر نگرش و دیدگاه آن‌ها درباره بیماری، تعیین هدف و راه‌های کشف معنا؛
۵	ارائه توضیحات درباره نقش و جایگاه تعریف ارزش‌ها، چگونگی تعیین و خلق ارزش و تعیین مسئولیت؛
۶	اقتباس معنا، با در نظر گرفتن ارزش‌ها، اهداف، آرزوها و امیدها، با توجه به مفاهیم آزادی و مسئولیت‌پذیری و نقش و اثرات آن‌ها بر تعیین ارزش‌ها و در نهایت معنایی در زندگی؛
۷	ترکیب مفاهیم مرگ با زندگی و تأثیر باورپذیری آن در دادن معنا به زندگی و تلاش برای حذف نگاه منفی به آن در عین پذیرش آزادی و مسئولیت‌های زندگی؛
۸	ارائه راهکارها، بحث و تبادل نظر برای دستیابی به خودحمایتی، لزوم برقراری روابط اجتماعی و کسب علاقه در این زمینه، تلاش برای غلبه بر یأس و ناامیدی؛
۹	حمایت عاطفی و اجتماعی اعضا از یکدیگر، تشویق برای برقراری روابط اجتماعی و عاطفی همدلانه و غلبه بر ترس برای برقراری ارتباط و دریافت حمایت مثبت؛
۱۰	اختتام جلسات گروهی.

افسردگی، اضطراب و استرس در مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون محاسبه و به تفکیک دو گروه آزمایش و گواه در جدول ۲ ارائه شده است.

در جدول ۲ ملاحظه می‌شود که در گروه آزمایش میانگین نمرات میانگین نمرات افسردگی از ۱۴/۸۰ (در پیش‌آزمون) به ۹/۸۰ (در پس‌آزمون)، میانگین نمرات اضطراب از ۱۴/۱۳ (در پیش‌آزمون) به ۹/۴۰ (در پس‌آزمون) و میانگین نمرات استرس از ۱۳/۹۳ (در پیش‌آزمون) به ۹/۸۰ (در پس‌آزمون) کاهش یافته است؛ این در حالی است که در گروه گواه نمرات فوق تغییر اندکی داشته است. برای بررسی معنی‌داری این تفاوت‌ها از آزمون تحلیل کواریانس چندمتغیره (مانکوا) استفاده شد.

قبل از اجرای آزمون تحلیل کواریانس برای بررسی نرمال بودن توزیع نمرات گروه‌های گواه و آزمایش در متغیرهای پژوهش از آزمون کلموگروف-اسمیرنوف استفاده شد. نتیجه این آزمون معنادار نبود؛

برای تجزیه و تحلیل داده‌های آماری پژوهش در سطح توصیفی از میانگین و انحراف استاندارد و در سطح استنباطی برای بررسی فرضیات و سؤالات پژوهش از آزمون تحلیل کواریانس چندمتغیره (MANCOVA) و تک‌متغیره استفاده شد. قبل از استفاده از آزمون پارامتریک تحلیل کواریانس چندمتغیره، از آزمون‌های کولموگروف-اسمیرنوف (برای بررسی نرمال بودن واریانس‌ها)، آزمون‌های ام‌پاکس و لون برای رعایت پیش‌فرض‌های آن استفاده شد. داده‌های پژوهش با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS تجزیه و تحلیل آماری شد.

۳ یافته‌ها

یافته‌های توصیفی نشان داد که میانگین سنی در گروه گواه 38 ± 8 سال و در گروه آزمایش 36 ± 5 سال بود. ۲۰ درصد گروه نمونه دارای مدرک تحصیلی زیر دیپلم، ۴۰ درصد دیپلم، ۳۰ درصد آن‌ها لیسانس و ۱۰ درصدشان نیز دارای مدرک تحصیلی فوق لیسانس بودند. متغیرهای

^۱. Frankl

بنابراین فرض نرمال بودن توزیع نمرات گروه‌های آزمایش و گواه در متغیرهای پژوهش برقرار بود. آزمون لوین برای بررسی فرض همگنی واریانس‌های متغیرهای مطالعه‌شده در دو گروه به کار گرفته شد که نتیجه این آزمون نیز معنادار نبود؛ بنابراین داده‌ها مفروضه‌های همگنی واریانس را زیر سؤال نبرده است. همچنین نتایج آزمون ام‌باکس معنی‌دار نبود ($p=0/727$ ، $F=0/65$ و $BOX=4/11$). بنابراین از مفروضه همسانی واریانس- کوواریانس تخطی صورت نگرفته است.

بنابراین فرض نرمال بودن توزیع نمرات گروه‌های آزمایش و گواه در متغیرهای پژوهش برقرار بود. آزمون لوین برای بررسی فرض همگنی واریانس‌های متغیرهای مطالعه‌شده در دو گروه به کار گرفته شد که نتیجه این آزمون نیز معنادار نبود؛ بنابراین داده‌ها مفروضه‌های همگنی واریانس را زیر سؤال نبرده است. همچنین نتایج آزمون ام‌باکس معنی‌دار نبود ($p=0/727$ ، $F=0/65$ و $BOX=4/11$). بنابراین از مفروضه همسانی واریانس- کوواریانس تخطی صورت نگرفته است.

جدول ۲. شاخص‌های توصیفی متغیرهای افسردگی، اضطراب و استرس در مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون، به تفکیک دو گروه آزمایش و گواه، به‌همراه نتایج آنالیز کواریانس

متغیرها	گروه	پیش‌آزمون		پس‌آزمون		مقایسه پس‌آزمون	
		میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	مقدار F	مقدار p
افسردگی	آزمایش	۱۴/۸۰	۱/۴۲	۹/۸۰	۱/۴۷	۱۳/۸۲	<0/001
	گواه	۱۴/۸۷	۲/۴۵	۱۵/۸۷	۱/۹۹		
اضطراب	آزمایش	۱۴/۱۳	۲/۳۶	۹/۴۰	۲/۸۵	۲۷/۰۸	<0/001
	گواه	۱۵/۶۰	۲/۹۵	۱۴/۷۳	۲/۷۶		
استرس	آزمایش	۱۳/۹۳	۲/۱۹	۹/۸۰	۱/۹۸	۶۲/۳۶	<0/001
	گواه	۱۴/۰۷	۱/۴۷	۱۵/۴۷	۱/۴۷		

بهبودی و همچنین راهی برای مقابله و کنار آمدن با مفهوم مرگ استفاده می‌کنند. از این طریق است که به معنویت، به‌عنوان منبعی مؤثر برای مقابله با پاسخ‌های جسمانی و روانی، توجه می‌شود (۱۷). معنویت می‌تواند با تأمین منابع حمایتی برای فرد و نیز به‌شکلی غیرمستقیم‌تر از طریق تأثیرگذاری بر امید، به سازگاری روانی بیشتر منجر شود (۱۸). وقتی افراد با مشکل مشترک در کنار هم جمع می‌شوند، بار حاصل از بیماری برای هریک از بیماران کم شده و به‌دنبال آن، بیشتر احساس‌های منشعب از این تنهایی مانند اضطراب، افسردگی و پریشانی، کاهش پیدا کرده و فرد دیگر خود را تنها نمی‌داند؛ علاوه بر آن، به‌اشتراک‌گذشتن احساس‌های همسو، فرصت مناسبی از رشد ذهنی را برای جست‌وجوی مسیرهای نو و معنی‌دارتر زندگی فراهم می‌کند.

جدای از این مؤلفه‌ها، مفید بودن گروه‌درمانی در مقایسه با درمان انفرادی را نباید نادیده گرفت. گروه‌درمانی به افراد کمک می‌کند تا مهارت‌های اجتماعی مؤثرتری را بیاموزند و به این درک برسند که دیگران نیز مانند آن‌ها مشکلاتی دارند (۸). شرکت در جلسات آموزشی معنادرمانی، با تکیه بر معنا، هدف و ارزش‌های زندگی و همچنین تعامل با هم‌تایان خود، مسئولیت‌پذیری را در فرد افزایش می‌دهد. فرد با قبول مسئولیت و پذیرش شرایط فعلی خود به فعالیت و تلاش برای بهبود خود تشویق می‌شود و زمینه را برای کاهش افسردگی و اضطراب و استرس فراهم می‌کند. این امر حاکی از اثربخشی روش معنادرمانی گروهی در کاهش این اختلالات است (۱۹). یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که روش معنادرمانی گروهی می‌تواند این هدف را محقق سازد و نتایج مؤید آن است که این شیوه درمان روان‌شناختی معنادرمانی افسردگی و اضطراب و استرس بیماران مبتلا به هیپاتیت B را کاهش می‌دهد. میزان نمره‌های افسردگی، اضطراب و استرس در

نتایج آنالیز کواریانس تک‌ماغیره در جدول ۲ نشان می‌دهد که معنادرمانی گروهی بر میزان افسردگی ($p<0/001$)، اضطراب ($p<0/001$) و استرس ($p<0/001$) بیماران مبتلا به هیپاتیت تأثیر معنادار داشته است. بر اساس ضرایب تأثیر (اتا) ۴۹ درصد تفاوت دو گروه آزمایش و گواه در نمرات اضطراب، ۶۹ درصد از تفاوت دو گروه آزمایش و گواه در نمرات استرس و ۳۳ درصد از تفاوت دو گروه آزمایش و گواه در نمرات افسردگی مربوط به تأثیر معنادرمانی بوده است.

۴ بحث

پژوهش حاضر با هدف بررسی اثربخشی معنادرمانی بر افسردگی، استرس و اضطراب بیماران مبتلا به هیپاتیت B در شهرستان همدان انجام شد. نتایج مطالعه نشان داد که معنادرمانی در کاهش علائم روانی افسردگی، اضطراب و استرس بیماران مبتلا به هیپاتیت تأثیر معنی‌داری دارد. این یافته‌ها با نتایج پژوهش حدادی‌کوهسار و همکاران (۱۱)، پارپایی و کاکابرایی (۱۰) و دادخواه و همکاران (۱۲) همسوست. تأیید یافته‌های به‌دست‌آمده و تطبیق آن با یافته‌های تحقیقات قبلی نشانگر این است که معنایابی به زندگی مفهوم واقعی می‌بخشد؛ از این رو گذرایی و انتقال زندگی از معنای آن نمی‌کاهد و آنچه اهمیت بسیار دارد، نگرش فرد به رنج و شیوه‌هایی است که این رنج را به دوش می‌کشد؛ برای همین انسان‌ها درد و رنجی را که معنا و هدفی دارد، تحمل می‌کنند.

به نظر می‌رسد طبیعت تهدیدکننده هیپاتیت، نیازهای معنوی بیماران را افزایش می‌دهد و بیماران مبتلا به آن اغلب باورهای معنوی و مذهبی خود را به‌عنوان راهی برای به‌دست‌آوردن معنا در دوران بیماری و

می‌شود که این روش با سایر روش‌های درمانی در عمل مقایسه و بررسی شود. از آنجا که تکنیک‌های درمانی این رویکرد کلی است و برای سایر اختلالات نیز کاربرد دارد، پیشنهاد می‌شود درباره اثر بخشی این روش درمانی برای اختلالات دیگر نیز پژوهش شود. از جمله پیشنهادات کاربردی دیگر حاصل از این پژوهش این است که مشاوران می‌توانند از این شیوه درمانی استفاده و با دانش و تجربه خود کارگاه‌هایی برای آموزش افراد جامعه برگزار کنند.

۶ تشکر و قدردانی

بدین وسیله از متخصصان و افراد شرکت‌کننده در پژوهش که در کلینیک‌های تخصصی شهر همدان با گروه پژوهش همکاری کردند، تشکر و قدردانی می‌شود.

۷ بیانیه

در این مطالعه هیچ‌گونه تضاد منافع با شخص یا سازمانی وجود ندارد.

شرکت‌کنندگانی که تحت معنادرمانی گروهی قرار گرفته‌اند، نسبت به شرکت‌کنندگانی که این شیوه درمانی را دریافت نکرده‌اند، کاهش یافته است.

۵ نتیجه‌گیری

بنابراین پیشنهاد می‌شود، در راستای برنامه‌های جامع‌نگر، حمایتی و تسکینی رویکرد معنوی، به‌ویژه در یک موقعیت زمانی خاص که احتمالاً اوج افسردگی، ناامیدی و اضطراب و پریشانی بیماران مبتلا به هپاتیت است، با گنجانیدن مداخله معنوی در اقدامات درمانی این بیماران از پتانسیل درونی خودشان برای بالابردن امید و سلامت روان آن‌ها استفاده کنیم. از جمله محدودیت‌های این پژوهش این بود که مطالعه بر روی نمونه کوچکی از افراد مبتلا به هپاتیت صورت گرفت؛ پس پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های مشابه روی گروه‌های بزرگ‌تر تکرار شود. محدودیت دیگر انتخاب فقط یک جنس بود. پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی نقش جنسیت نیز در این موضوع بررسی شود. چون در این پژوهش از یک رویکرد درمانی استفاده شد، همچنین پیشنهاد

References

1. Kharazi F, Darbouy M, Mahdavi M, Nazaran MH. Efficacy of AJc-F nano-complex in the improvement of hepatitis B vaccine immunogenicity. *Med Sci J Islamic Azad Uni-Tehran Med Branch*. 2014;24(1):22–8. [Persian] <http://tmuj.iautmu.ac.ir/article-1-767-en.pdf>
2. Azizi F, Janghorbani M, Hatami H. *Epidemiology and Control of Common Diseases in Iran*. Tehran: Eshtiagh Publication; 2000. [Persian]
3. Jafarnia V, Badeleh M, Seifi H, Hasani J, Madanifar M. The effect of group cognitive behavioral therapy on depression and life expectancy in patients with hepatitis B. *Journal of Fundamentals of Mental Health*. 2016;18(5):272–8. [Persian] doi: [10.22038/jfmh.2016.7490](https://doi.org/10.22038/jfmh.2016.7490)
4. Whitbourne SK, Halgin RP, Halgin RP. *Abnormal Psychology: Clinical Perspectives on Psychological Disorders*. New York: McGraw-Hill Higher Education; 2003.
5. Ohama N, Sato H, Shinozaki K, Yamaguchi-Shinozaki K. Transcriptional regulatory network of plant heat stress response. *Trends in Plant Science*. 2017;22(1):53–65. doi: [10.1016/j.tplants.2016.08.015](https://doi.org/10.1016/j.tplants.2016.08.015)
6. Richards PS, Hardman RK, Berrett ME. *Spiritual Approaches in the Treatment of Women With Eating Disorders*. Washington, DC: American Psychological Association; 2007.
7. Kang KA, Im JI, Kim HS, Kim SJ, Song MK, Sim S, et al. The effect of logotherapy on the suffering, finding meaning, and spiritual well-being of adolescents with terminal cancer. *Journal of Korean Academy of Child Health Nursing*. 2009;15(2):136–44. doi: [10.4094/jkachn.2009.15.2.136](https://doi.org/10.4094/jkachn.2009.15.2.136)
8. Corey G. *Theory & Practice of Group Counseling*. Belmont: Brooks/Cole, Cengage Learning; 2005.
9. Rezayi ZA, Tabrizi DM, Abadi DAS. The effectiveness of group logotherapy on women's health improvement. *Thought and Behavior in Clinical Psychology*. 2008;3(9):69–78. [Persian]
10. Parpae R, Kakaberaei K. The effectiveness of logotherapy on decreasing depression and anxiety in the elderly women with empty nest syndrome. *Aging Psychology*. 2018;4(1):51–9. [Persian] https://jap.razi.ac.ir/article_905_c43e75a78ea067e21d45739396b4b4f7.pdf
11. Kuhsar AAH, Moradi A, Bonab BG, Imani F. Comparing the effectiveness of spiritual therapy based on Iranian culture with Mindfulness Based on Reduction Stress (MBSR) in reducing depression, anxiety and stress in patients with chronic pain. *Quarterly of Clinical Psychology Studies*. 2018;8(31):1–30. [Persian]
12. Asghari N, Aliakbari M, Dadkhah A. The effects of group logotherapy on decreasing the degree of depression in female olds. *Middle Eastern Journal of Disability Studies*. 2012;2(1):31–8. [Persian] <https://jdisabilstud.ir/article-1-311-en.pdf>
13. Worthington EL, Hook JN, Davis DE, McDaniel MA. Religion and spirituality. *J Clin Psychol*. 2011;67(2):204–14. doi: [10.1002/jclp.20760](https://doi.org/10.1002/jclp.20760)

14. Lovibond PF, Lovibond SH. The structure of negative emotional states: comparison of the Depression Anxiety Stress Scales (DASS) with the Beck Depression and Anxiety Inventories. *Behav Res Ther.* 1995;33(3):335–43. doi: [10.1016/0005-7967\(94\)00075-u](https://doi.org/10.1016/0005-7967(94)00075-u)
15. Sahebi A, Asghari MJ, Salari RS. Validation of Depression Anxiety and Stress Scale (DASS-21) for an Iranian population. *J Developmental Psychology.* 2005;1(4):36–54. [Persian] http://jip.azad.ac.ir/article_512443_a0d2c015073fc1d62ef524cc2302c4f0.pdf
16. Frankl VE. *Man's Search for Meaning.* Salehian N, Milani M. (Persian translator). Tehran: Dorsa Publication; 1998.
17. Meraviglia M. Effects of spirituality in breast cancer survivors. *Oncol Nurs Forum.* 2006;33(1):E1-7. doi: [10.1188/06.ONF.E1-E7](https://doi.org/10.1188/06.ONF.E1-E7)
18. Simoni JM, Martone MG, Kerwin JF. Spirituality and psychological adaptation among women with HIV/AIDS: Implications for counseling. *Journal of Counseling Psychology.* 2002;49(2):139–47. doi: [10.1037/0022-0167.49.2.139](https://doi.org/10.1037/0022-0167.49.2.139)
19. Schneider KJ, Krug OT. *Existential-humanistic therapy.* Washington, DC: American Psychological Association; 2010.